

CIUTADANIA I TRANSFORMACIÓ SOCIAL

Nous discursos i acció contra el canvi climàtic

Carme Melo

El canvi climàtic protagonitza el debat mediambiental des de fa tres dècades. Malgrat els acords internacionals adoptats, la humanitat no ha aconseguit frenar l'augment de la temperatura planetària. La crisi del coronavirus ha relegat el debat sobre l'emergència climàtica a un segon pla, encara que les connexions entre canvi climàtic i pandèmia demostren les múltiples raons que tenim per a actuar pel clima. Les polítiques públiques han afavorit regulacions, instruments de mercat i estratègies de modernització ecològica que consoliden un capitalisme verd que agreuja el problema i el despolititza. La lluita contra el canvi climàtic necessita un nou enfocament, basat en la política ciutadana i la transformació social.

Paraules clau: canvi climàtic, pandèmia, ciutadania ecològica, política, transformació social.

■ EMERGÈNCIA CLIMÀTICA I PANDÈMIA

El canvi climàtic protagonitza el debat mediambiental des de fa tres dècades. En aquest temps el discurs dominant ha anat canviant: s'ha passat de voler evitar-lo a mitigar-lo i, finalment, a aspirar a adaptar-nos i ser resilient a un antropocè que té com a principal manifestació, precisament, el canvi climàtic. Les negociacions i acords internacionals no han aconseguit posar fre a l'augment de la temperatura del planeta. La COP25 de desembre de 2019, a Madrid, ha estat l'últim fracàs; es va tancar sense materialitzar compromisos seriosos per a implementar l'Acord de París de 2015 (Obergassel et al., 2020).

Les mobilitzacions climàtiques estan vinculades a les cimeres de Nacions Unides. La de 2009 a Copenhaguen (COP15) va registrar les majors manifestacions contra el canvi climàtic mai vistes fins avui. Les protestes es van succeir en 2015 en la COP21, on es va adoptar l'Acord de París. Però va ser en 2018 quan es va produir un tomb significatiu amb l'emergència de Fridays for Future i Extinction Rebellion, exponents de la «nova onada» de l'activisme climàtic (De Moor et al., 2020).

Aquests col·lectius van aconseguir una enorme visibilitat al desembre de 2019 durant la Conferència sobre el Canvi Climàtic a Madrid, que va tindre una gran repercussió social i àmplia cobertura en els mitjans gràcies a la figura de Greta Thunberg (Díaz-Pérez et al., 2021). Arran de les protestes i vagues pel clima que van tenir lloc en els cinc continents, molts països van aprovar declaracions d'emergència climàtica (Cretney i Nissen, 2019).¹

Durant el primer trimestre de 2020 l'ímpetu climàtic va passar a un segon pla a causa de l'aparició a Wuhan del coronavirus. La rapidesa i fermesa amb què els governs mundials han reaccionat davant de la pandèmia contrasta amb el pla simbòlic en què semblen haver quedat moltes de les declaracions d'emergència climàtica. Mentre que els impactes de la pandèmia en termes de morbiditat i mortalitat són imminents i visibles, els efectes del canvi climàtic són difusos i es produeixen

¹ Segons *The Climate Mobilization*, en l'actualitat són 1975 les ciutats que han declarat l'estat d'emergència climàtica en més de trenta països diferents (<https://www.theclimatemobilization.org/climate-emergency/>).

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Melo, C. (2021). Ciutadania i transformació social: Nous discursos i acció contra el canvi climàtic. *Metode Science Studies Journal*. <https://doi.org/10.7203/metode.12.18958>

a un ritme molt més lent, per la qual cosa la voluntat d'actuar és menor, així com també és menor l'acceptació social de les mesures i inversions necessàries per a estabilitzar el clima planetari (Heyd, 2020).

En els últims mesos s'ha debatut molt sobre la relació entre canvi climàtic i COVID-19 (Heyd, 2020; Manzanedo i Manning, 2020). S'ha posat en relleu que la crisi pandèmica és la punta de l'iceberg d'una crisi major, conformada per una sèrie de problemes polítics, socials, de cures, econòmics i ambientals. L'últim informe del Panell Intergovernamental de Biodiversitat conclou que hi ha una causa comuna a la COVID-19 i el canvi climàtic: l'explotació insostenible de recursos (IPBES, 2020).

D'altra banda, també s'ha indagat sobre les conseqüències que les mesures adoptades per a contenir la pandèmia han tingut sobre el clima. Utilitzant dades de març i abril de 2020, diversos estudis documenten la reducció diària d'emissions d'efecte d'hivernacle a nivell global que es va produir a causa de les restriccions en la mobilitat, el transport i l'activitat econòmica imposades (Le Queré, 2020). Aquests mateixos estudis ja van alertar que la situació empitjoraria una vegada tornàrem a l'estat anterior a la quarantena, llevat que s'adoptaren polítiques que prolongaren mesures com la limitació del trànsit o el control de les emissions industrials. Aquestes previsions s'han complert, perquè les dades globals més recents presenten nivells similars als d'abans de la pandèmia (WMO, 2020). Per això els escenaris post-COVID han de reconèixer l'emergència climàtica.

■ UN NOU ENFOCAMENT PER A LA POLÍTIKA DEL CANVI CLIMÀTIC: CAP A LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

El camí pres per a contenir la pandèmia ens dona una idea de la mena de polítiques que podrien adoptar-se per combatre el canvi climàtic. Moltes de les mesures decretades en resposta a la COVID-19 es corresponen amb l'enfocament «de dalt a baix» i les regulacions «comandament i control». Aquest enfocament, per molt eficaç que poguera arribar a ser (com ha demostrat la pandèmia), no és el model desitjable per a atallar la crisi climàtica. Els canvis que promou són poc efectius a llarg termini: pot canviar comportaments però no actituds ni valors, ni encara menys els processos i estructures que perpetuen les dinàmiques insostenibles.

Si repassem l'evolució de la política ambiental, observem que durant les dècades dels setanta i vuitanta es va recórrer fonamentalment a instruments reguladors i sancions per controlar les activitats més contaminants.

A la fi dels vuitanta es va produir un canvi cap a un model de governança ambiental en què els governs col·laboren amb empreses, ONG i ciutadania en els processos polítics. En paral·lel, es va anar consolidant un altre plantejament basat en nous instruments de caràcter voluntari orientats a crear un mercat verd, com els permisos d'emissions, el sistema d'etiquetatge i certificat i els incentius fiscals (Carter, 2018).

Aquestes polítiques formen part del que es coneix com a modernització ecològica, basada en la desmaterialització de l'economia i el desacoblament entre creixement econòmic i recursos naturals (Mol et al., 2009). Aquest enfocament cerca l'eficiència en la gestió mediambiental mitjançant innovacions i ajustos de caràcter tècnic i administratiu dins de la lògica capitalista. La modernització ecològica ha estat criticada per reforçar l'economisme i la fe en el mercat, per suavitzar les polítiques econòmiques neoliberals mitjançant l'economia ambiental i dels recursos naturals, però sense modificar les bases extractivistes i consumistes de la societat industrial (Bryant, 2015).

UN Climate Change

John Englart

La Cimera de Copenhaguen, a Dinamarca, va registrar les majors manifestacions contra el canvi climàtic fins a aquell moment, protestes que es van reproduir també en altres llocs del planeta coincidint amb la celebració de la trobada. En la imatge, protestes a Melbourne (Austràlia), al desembre de 2009, mentre tenia lloc la Cimera de Copenhaguen.

«En tres dècades, s'ha passat de voler evitar el canvi climàtic a mitigar-lo i, finalment, a aspirar a adaptar-nos i ser resilientes a l'antropocè»

Les negociacions i acords internacionals no han aconseguit posar fre a l'augment de la temperatura del planeta. La COP25 de desembre de 2019, a Madrid, es va tancar sense materialitzar compromisos seriosos per a implementar l'Acord de París de 2015. En la imatge, foto de grup de representants polítics durant la cimera.

Com a resposta a aquestes crítiques, els treballs més recents sobre teoria ecològica de l'Estat suggereixen l'evolució des de la mera gestió dels problemes mediambientals cap a la transformació socioecològica per a la descarbonització de la societat dins dels límits planetaris, deixant arrere les estratègies de modernització ecològica (Hausknost i Hamond, 2020). Sota aquest prisma, institucions i pràctiques democràtiques, com les centrades en la ciutadania, són fonamentals com a espais des dels quals articular la transformació social que requereix el canvi climàtic.

Els debats entorn del canvi climàtic apareixen sovint revestits de complicats termes tècnics. Es presenten a l'opinió pública com una qüestió científica la comprensió i les estratègies d'adaptació de la qual, com la tecnociència, l'enginyeria climàtica o la transició energètica han de deixar-se en mans expertes. No obstant això, el canvi climàtic és un problema polític, social, ètic i filosòfic que reflecteix les enormes desigualtats sobre les quals s'assenten els fonaments de la globalització neoliberal (Dryzek et al., 2013; Featherstone, 2013). L'absència de mesures significatives per a atallar-lo s'explica pel temor al fracàs electoral i el rebuig social que comporten les propostes que atempten contra els interessos de les grans empreses i el model hegemònic de desenvolupament. La causa principal del canvi climàtic és l'activitat humana i, per tant, les solucions per a aturar-lo no vindran de la mateixa naturalesa sinó de la nostra capacitat d'alterar el model productiu i l'organització de la societat. Per això la transmissió de la informació sobre el clima i la conscienciació per a combatre el canvi climàtic no poden basar-se únicament en el saber científic i en els enfocaments tecnocràtics, sinó que han de promoure la transformació social (Deisenrieder et al., 2020).

■ CIUTADANIA I TRANSFORMACIÓ SOCIAL PEL CLIMA

La contribució dels estats, comunitats i individus al canvi climàtic és desigual. Com indica Heyd, «les emissions d'efecte d'hivernacle s'estan generant en *llocs específics* i beneficien *persones específiques i empreses*, mentre que les conseqüències d'aquestes emissions són *globalitzades* i travessen fronteres geogràfiques (i temporals)» (2020, p. 4). Els països més tecnològicament endarrerits del Sud Global i els grups més desfavorits dins de les societats opulentes són més vulnerables als impactes del canvi climàtic. Davant l'escassetat i la deterioració de recursos naturals, i a fi d'evitar que proliferen els conflictes ambientals, és necessari pensar solucions basades en la justícia climàtica, parant atenció a la distribució equitativa de recursos i danys ambientals entre territoris, generacions i espècies.

La consideració de la desigual contribució a la causació de danys ambientals, com les emissions vinculades al canvi climàtic, i la definició de pràctiques i comportaments sostenibles en termes d'obligacions de justícia, pot expressar-se a partir del concepte de ciutadania ecològica (Dobson, 2003). La ciutadania ecològica es refereix a l'assumpció de responsabilitat pels efectes que els mateixos actes tenen sobre altres persones i el medi ambient. Constitueix una pràctica orientada a disminuir aquest impacte ambiental de les nostres activitats diàries per una qüestió de justícia cap a altres éssers humans i cap a les generacions futures. En aquest sentit, la ciutadania ecològica serveix per a il·lustrar el compromís públic necessari per a reduir les emissions causants del canvi climàtic i transformar les estructures i institucions que condicionen els comportaments i estils de vida.

Els canvis en els estils de vida que l'ecologisme defensa des de la dècada de 1970, com desplaçar-se amb bicicleta, reciclar o disminuir el consum de carn, són importants, però no seran eficaços si no van acompanyats d'acció col·lectiva que persegueix transformacions estructurals. És més, prioritzar l'acció proambiental com a estratègia de mitigació en l'esfera privada pot arribar a despolititzar i descontextualitzar el fenomen del canvi climàtic. Com argumenta Erik Swyngedouw (2018), el canvi climàtic és un bon exemple de la postpolítica, un concepte emprat per filòsofs radicals com Jacques Rancière, Alain Badiou, Slavoj Žižek i Chantal Mouffe. Segons aquests autors, la condició postpolítica fa referència al consens sobre temes econòmics, polítics i ecològics en les societats occidentals, que hauria reemplaçat la política democràtica entesa com a espai de debat, oposició i conflicte per la gestió tecnocràtica i el consens sobre la inevitabilitat del capitalisme neoliberal.

Swyngedouw (2018) explica l'existència d'un consens despolititzant sobre el canvi climàtic basant-se en diversos factors: la supressió de les diferències socials mitjançant el discurs homogeneïtzant de l'amenaça global (silenciant que els grups més afectats pel canvi climàtic són les dones, les persones més pobres i les racialitzades); una visió antagònica de la naturalesa com a perill que hem de combatre amb urgència; i un concepte de la política que ha suprimit el debat democràtic genuí, en benefici de la gestió administrativa i la governança tecnocràtica basada en la responsabilitat personal, l'auto-disciplina i el canvi de comportament individual dins del ordre liberal-capitalista. D'aquesta manera la ciutadania, actor polític per excel·lència, és reemplaçada pel personal tècnic, científic i administratiu, i el debat sobre les desigualtats estructurals que accentuen l'explotació del medi ambient és substituït per les apel·lacions a la responsabilitat individual.

Resistir la postpolitització del canvi climàtic en l'era neoliberal passa per defensar una política democratitzant i emancipadora (Swyngedouw, 2018), promoure una esfera pública verda per al discurs dissident (que visibilitze les injustícies sistèmiques que perpetuen la insostenibilitat de la vida) i la transformació social (Melo, 2013) i reivindicar la política basada en la ciutadania. Això pot fer-se mitjançant la promoció de pràctiques de ciutadania ecològica i la creació del context col·lectiu que les dote de sentit i les possibilitats.

■ FRIDAYS FOR FUTURE I LA POLÍTICA CIUTADANA CONTRA EL CANVI CLIMÀTIC

A l'agost de 2018 Greta Thunberg va iniciar una vaga davant del parlament suec en protesta per la falta d'acció governamental contra el canvi climàtic. La seua actitud va encoratjar les manifestacions setmanals que es van succeir cada divendres durant mesos i en les quals es va forjar el moviment Fridays for Future (FFF) o Joventut pel Clima en alguns països. Mig any després més d'un milió i mig de persones van participar en les protestes organitzades per FFF arreu del món. La seua irrupció en l'esfera pública ha generat nous discursos i formes d'acció sobre el canvi climàtic (Martiskainen et al., 2020).

Aquest moviment, integrat majoritàriament per una nova generació de joves d'entre 14 i 19 anys, ha marcat un punt d'inflexió en l'activisme climàtic a causa del seu abast global, les tàctiques utilitzades de desobediència civil mitjançant vagues estudiantils i la seua enorme

«Els canvis en els estils de vida són importants, però no seran eficaços si no van acompanyats d'acció col·lectiva que persegueix transformacions estructurals»

Els nous moviments contra el canvi climàtic, com Fridays for Future, van aconseguir una enorme visibilitat al desembre de 2019 durant la Conferència sobre el Canvi Climàtic a Madrid, que va tindre una gran repercussió social i àmplia cobertura en els mitjans gràcies a la figura de Greta Thunberg.

capacitat de mobilitzar joves i estudiants, molt especialment dones. En l'últim trimestre de 2021 són ja més de 14 milions de persones en 7.500 ciutats els qui han participat en accions sota la bandera d'FFF,² i és el «primer moviment de masses de joves pel canvi climàtic» (Wahlström et al., 2019, p. 5). FFF ha tingut una notable presència en les cimeres polítiques i una gran cobertura en els mitjans de comunicació globals (Díaz-Pérez et al., 2021).

El col·lectiu ha demostrat una enorme capacitat de promoure noves pràctiques de ciutadania entre la població adolescent mitjançant el seu compromís i acció pel clima (De Moor et al., 2020). Va aconseguir situar en el primer

pla de l'esfera pública el canvi climàtic amb un discurs que transcendeix la responsabilitat personal i apel·la a l'acció col·lectiva global. No obstant això, el potencial transformador d'FFF i el seu èxit a l'hora de donar visibilitat a la qüestió climàtica s'ha vist enterbolit per la polèmica que envolta la seua icònica líder. Com va passar amb Rachel Carson, Greta Thunberg ha sigut objecte de tota mena de

comentaris amb un rerefons misogin i estereotipat amb què el patriarcat menyscaba la capacitat d'acció de les dones en l'àmbit polític, especialment de les més joves (Nelson i Vertigan, 2019). Les acusacions de què ha sigut objecte provenen tant del *lobby* negacionista i conserva-

² <https://fridaysforfuture.org/>

dor com d'alguns sectors dins de l'esquerra i del mateix moviment ecologista (Wagener, 2020). Se la considera responsable d'haver eclipsat altres grups que han passat dècades defensant el medi ambient, com ara moviments indígenes i agricultors, ecologistes del Sud Global i col·lectius de dones. La seua edat, la seua poca experiència, la seua posició tova i reformista, vinculada al capitalisme verd i mancat de crítica a la globalització, i la manera d'apel·lar a la por com a catalitzador de l'acció en defensa del clima l'han convertida en el blanc de moltes crítiques.

Més enllà d'aquestes controvèrsies, la veritat és que FFF exemplifica el tipus de ciutadania activa, desobedient i democratitzant que requereix la politització del canvi climàtic. Apel·lant a la justícia global i intergeneracional i assenyalant les grans empreses, organismes internacionals i governs mitjançant estratègies d'oposició i resistència en l'esfera pública, FFF evidencia el seu compromís pel clima. Un compromís dissident que no pot deixar de banda la política basada en la creació d'alternatives al marge de les institucions, per exemple, mitjançant la implicació en pràctiques com els sistemes de producció i distribució d'aliments basats en els paràmetres de l'agroecologia i la sobirania alimentària o el cooperativisme energètic. Que s'oriente a la creació del context col·lectiu que facilite pràctiques de consum i mobilitat transformadores com les que requereix el canvi climàtic.

La COVID-19 ha situat el canvi climàtic per darrere d'altres preocupacions socials. No obstant això, com s'ha argumentat en aquest article, el canvi climàtic i la pandèmia són conseqüència del model de desenvolupament propi de la civilització industrial. Un model que assoleix la seua màxima expressió en la globalització neoliberal que promou l'extractivisme, els conflictes ambientals i les desigualtats socials. La major part de mesures per a afrontar el canvi climàtic separen processos com les emissions de gasos contaminants de les injustícies socials i mediambientals. En aquest sentit, s'adopten polítiques públiques i estratègies de mitigació i adaptació basades en el paradigma de la modernització ecològica, que fomenta les tecnologies netes, el reciclatge, l'economia circular i l'enginyeria climàtica. Són mesures tendents a dibuixar una versió verda de si mateix, amb què el capitalisme busca resoldre les seues pròpies crisis. En aquest treball s'ha defensat una posició crítica amb aquest enfocament, que resista la despolitització de la qüestió climàtica i promoga la política ciutadana i l'activisme com a formes transformadores d'acció pel clima.

REFERÈNCIES

- Bryant, R. L. (2015). *The international handbook of political ecology*. Edward Elgar.
- Carter, N. (2018). *The politics of the environment*. Cambridge University Press.
- Cretney, R., & Nissen, S. (2019). Climate politics ten years from Copenhagen: Activism, emergencies and possibilities. *Women Talking Politics*, November 2019, 15–19.

- De Moor, J., De Vydt, M., Uba, K., & Wahlström, M. (2020). New kids on the block: Taking stock of the recent cycle of climate activism. *Social Movement Studies*. <https://doi.org/10.1080/14742837.2020.1836617>
- Deisenrieder, V., Kubisch, S., Keller, L., & Stötter, J. (2020). Bridging the action gap by democratizing climate change education – The case of k.i.d.Z.21 in the context of Fridays for Future. *Sustainability*, 12(5), 1748. <https://doi.org/10.3390/su12051748>
- Díaz-Pérez, S., Soler-i-Marí, R., & Ferrer-Fons, M. (2021). Del mito global a la movilización local. Creación y resonancia del marco Greta Thunberg. *Comunicar*, 68. <https://doi.org/10.3916/C68-2021-03>
- Dobson, A. (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford University Press.
- Dryzek, J., Norgaard, R., & Scholsberg, D. (2013). *Climate challenged society*. Oxford University Press.
- Featherstone, D. (2013). The contested politics of climate change and the crisis of neoliberalism. *ACME*, 12(1), 44–64.
- Heyd, T. (2020). Covid-19 and climate change in the times of Anthropocene. *The Anthropocene Review*, 8(1), 21–36. <https://doi.org/10.1177/2053019620961799>
- Hausknost, D., & Hammond, M. (2020). Beyond the environmental state? The political prospects for sustainability transformation. *Environmental Politics*, 29(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1686204>
- IPBES. (2020). *Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. IPBES Secretariat. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4147317>
- Le Quére, C., Jackson, R. B., Jones, M.W., Smith, A. J. P., Abernethy, S., Andrew, R. M., De-Gol, A. J., Willis, D. R., Shan, Y., Canadell, J. G., Friedlings-stein, P., Creutzig, F., & Peters, G. P. (2020). Temporary reduction in daily global CO₂ emissions during the COVID-19 forced confinement. *Nature Climate Change*, 10, 647–653. <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>
- Manzanedo, R., & Manning, P. (2020). COVID-19: Lessons for the climate change emergency. *Science of the Total Environment*, 742, 140563. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140563>
- Martiskainen, M., Axon, S., Sovacool, B. K., Sareen, S., Furszyfer Del Rio, D., & Axon, K. (2020). Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. *Global Environmental Change*, 65, 102180. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102180>
- Melo, C. (2013). In search of a telos: A critique of the performative green public sphere. *Diacrítica*, 27(2), 65–86.
- Mol, A., Sonnenfeld, D., & Spaargaren, G. (Eds.). (2009). *The ecological modernization reader: Environmental reform in theory and practice*. Routledge.
- Nelson, C., & Vertigan, M. (2019, 30 de setembre). Mysogyny, male rage and the words men use to describe Greta Thunberg. *The Conversation*. <https://theconversation.com/misogyny-male-rage-and-the-words-men-use-to-describe-greta-thunberg-124347>
- Obergassel, W., Arens, C., Beuermann, C., Hermwille, L., Kreibich, N., Ott, H. E., & Spitzner, M. (2020). COP25 in search of lost time for action. An assessment of the Madrid Climate Conference. *Carbon & Climate Law Review*, 14(1), 3–17. <https://doi.org/10.21552/cclr/2020/1/4>
- Swyngedouw, E. (2018). *Promises of the political: Insurgent cities in a post-political environment*. MIT.
- Wagener, A. (2020). Internet contre Greta Thunberg: Une étude discursive et argumentative. *Argumentation & Analyse du Discours*, 25. <https://doi.org/10.4000/aad.4747>
- Wahlström, M., Kocyba, P., De Vydt, M., & de Moor, J. (Eds.). (2019). *Protest for a future: Composition, mobilization and motives of the participants in Fridays For Future climate protests on 15 March, 2019 in 13 European cities*. https://eprints.keele.ac.uk/6571/7/20190709_Protest%20for%20a%20future_GCS%20Descriptive%20Report.pdf
- WMO. (2020). *United in Science*. World Meteorological Organization. https://public.wmo.int/en/resources/united_in_science

CARME MELO. Professora del Departament de Geografia de la Universitat de València (Espanya). És doctora en Ciències Polítiques per la Universitat de Keele (Regne Unit), especialitzada en el camp de la teoria política ecològica i la política ambiental. Els seus treballs més recents analitzen els conflictes ambientals i les polítiques públiques i pràctiques socials amb impacte en el sistema agroalimentari, especialment en l'àmbit de l'horta de València. ✉ carme.melo@uv.es